SAVE - KORTLÆGNING OG REGISTRERING AF BEVARINGSVÆRDIER
Bebyggede strukturer

BYGNINGS BEVARING

Identifikation

KOMMUNENUMMER	KOMMUNE	
	Lejre	
SAVE-SAG	BETEGNELSE (NAVN PÅ BEBYGGET STRUKTUR)	
Bevaringsværdige Hvalsø	Hovedgaden	
1. DOMINERENDE TRÆK	2. BEBYGGELSESMØNSTER	3. UDSNIT OG DELE
		X
REGISTRERINGSDATO	REGISTRATOR OG FOTOS (HVIS IKKE ANDET ANGIVET)	
April 2015	Dorthe Bendtsen / Center for Bygningsbevaring	

1. Kort over bebygget struktur

FX. TERRÆNFORMER / RUMDEFINERENDE ELEMENTER / KARAKTERGIVENDE FORLØB / OVERGANGE OG GRÆNSER / FIXPUNKTER / KIG OG UDSIGTER / DOMINERENDE BYGNINGENRER / RUMSKABENDE BEBYGGELSE

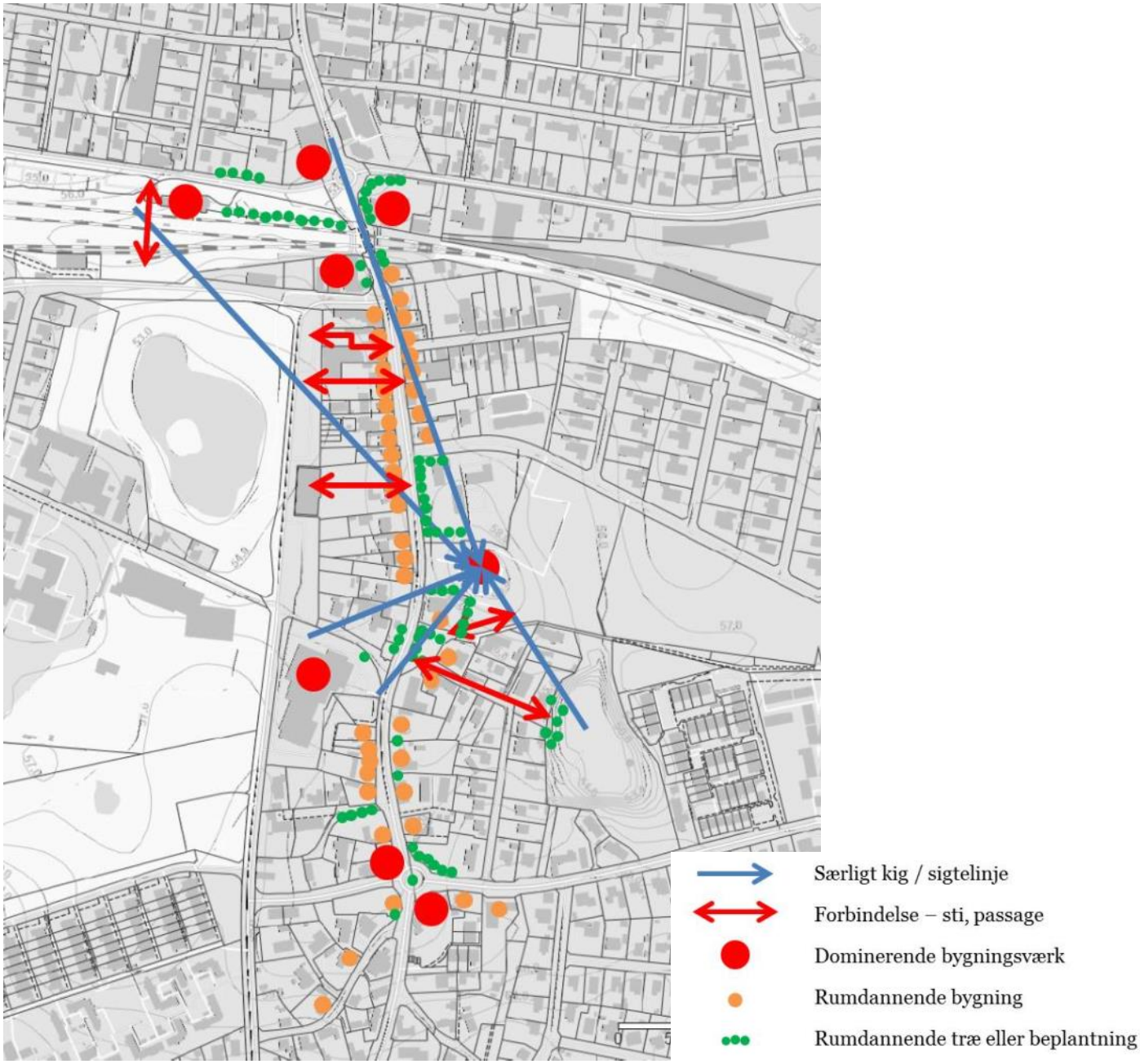

Hvalsø ligger i Midtsjælland i et skovrigt område med bakket terræn, hvis varierede karakter skyldes forskellige dannelser i istiden. Jorderne er generelt af god bonitet, og befolkningen har traditionelt ernæret sig ved landbrug, evt. suppleret med skovbrug og tørveskæring. Der har i området også været en del teglværker, og Skullerupholm skal efter sigende have leveret teglsten til en del byggeri i Hvalsø. Området har også grusgrave, bl.a. mellem Roskildevej/Solvænget den helt bynære grusgrav, der i dag er omdannet til et grønt område med kig til kirken.

Det udvalgte område langs Hovedgaden i Hvalsø er karakteriseret ved et slynget vejforløb, der sandsynligvis er opstået for at følge topografien bedst muligt. Vejens slyngning er i dag stadig helt tydelig og er et meget karakteristisk træk.

Forløbet igennem Hovedgaden opleves forholdsvis jævnt med de mest tydelige niveauforskelle faldende mod vest mod Søen, en tydelig stigning ved kirken, der ligger markant placeret på en bakke, en stigning mod nord og knap så markante stigninger både øst og syd for Hovedgaden.

Kirken er naturligt nok placeret på det højeste sted, så den har været det mest markante og synlige bygningsværk både ved opførelsen i den tidlige middelalder og stadig den dag i dag. Der er adskillige kig fra området til kirken og omvendt en god udsigt fra kirken på toppen af bakken.

Generelt falder terrænet mod vest i retning af søen i de forholdsvis lange og smalle matrikler med baghaver på denne side af Hovedgaden, og husene har ofte forskel i niveau og sokkelhøjder fra gadefacaden til gårdsiden.

Der er sket flere ændringer i vejens terræn, især i forbindelse med anlæggelsen af viadukten under jernbanen (1925), der giver Hovedgaden nr. 3 en høj sokkel og nr. 5 en rampeopbygning med trapper; også ud for Hovedgaden 34 er der sket ændringer i vejen, og bygningen ligger i dag noget under gadeniveau.

Terrænet stiger nordpå, og der er derfor et godt vue fra Holbækvej over rundkørslen og videre til de første bygninger i Hovedgaden og med kirketårnet som fixpunkt. Viadukten under jernbanen med sin yderligere sænkning af terrænet understreger dette.

Kig i Hovedgaden fra hhv. nord og syd. Vejens slyngning opleves tydeligt i området omkring pladsen.

Samlet set består det registrerede område af Hvalsø af 2 historiske strukturer, der stadig er aflæselige:

- Den gamle landsby ved den sydlige rundkørsel og Gl. Ringstedvej
- Stationsbyen med station, hotel, mejeri og handelsgade langs Hovedgaden (især perioden fra 1875 til o. 1915) samt stationsbyens villakvarter umiddelbart nord for stationsbygningen (fra o. 1909 og frem)

Landsbyen

Navnet Hvalsø stammer fra det oldnordiske ord for 'hvalpesøen', hvor søen stadig findes i noget mindre udgave i vore dages 'Søen'. Navnet Kirke Hvalsø ses første gang i 1505; før det har også navnene Hvalsø Søndre og Hvalsømagle været brugt.

Hvalsø omtales første gang i skriftlige kilder i 1253, men kirken er muligvis ældre (ifølge BBR fra 1180). Kirken er udvidet af flere omgange. Kirken har tjent både en herregård (Sonnerupgård?), det lokale landsbysamfund og sognet i øvrigt. Til kirken er knyttet en præstegård; tidligere lå den umiddelbart vest og neden for kirken, mens den nuværende er opført lidt længere mod nord i 1910.

Den oprindelige landsby lå syd for kirken og bestod af 14 gårde og nogle huse. Seks gårde blev flyttet ud i forbindelse med udskiftningen i 1793.

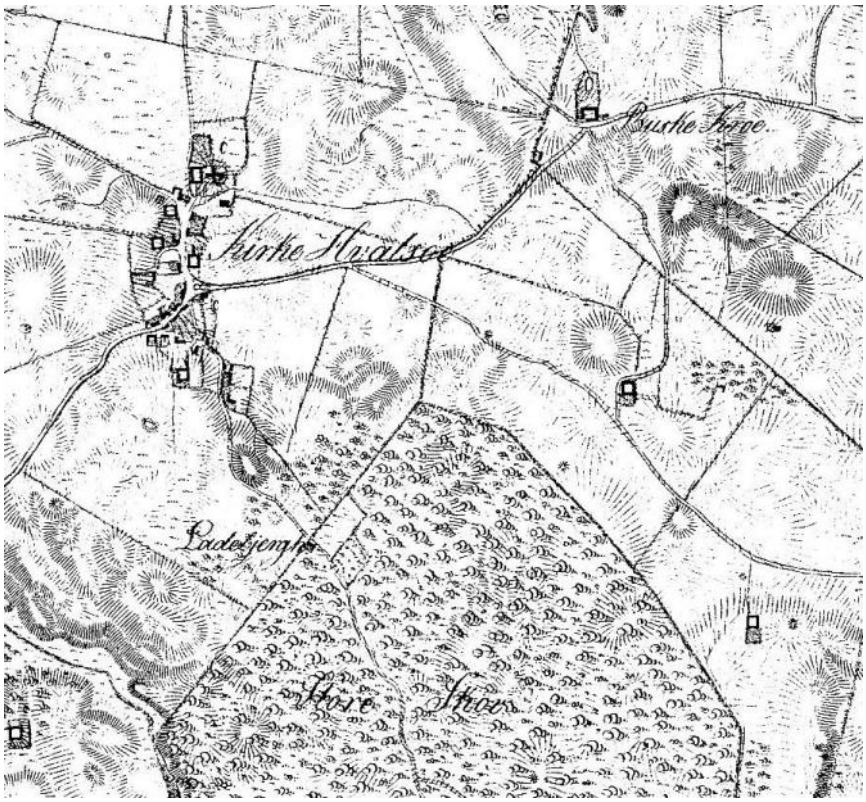

Udsnit af kort fra 1823, Lokalhistorisk Arkiv. På kortet ses kirken markeret med et kors, den tidligere præstegård lige til venstre herfor, spredte gårde og huse syd for kirken og det stadigt eksisterende vejforløb. Øverst til højre ligger Buske Kro, der senere flyttes til Hvalsø, frit i det åbne landskab.

Hvalsø landsby kan henføres til to typer af landsbyer: En slynget vejby, hvor vejnettet er opstået primært under hensyntagen til de topografiske forhold (jf. Hastrup), eller en vejklyngeby, hvor landsbyen er opstået primært omkring et eller flere vejknudepunkter, hvor der opstår små pladser, hvor vejene mødes (jf. Gottfredsen). I vejklyngebyen er der ofte flere gadekær, og således også i Hvalsø, hvor der ved den sydlige rundkørsel har været et stort gadekær og senere en bybrønd samt et mindre gadekær lidt nordvest herfor.

Vejnettet fra landsbytiden eksisterer stadig, mens kun få af landsbyens huse findes endnu. Udover kirken findes oplevelsen af landsbyen i dag primært i området umiddelbart syd for rundkørslen i husene mellem Ny Ringstedvej og Gl. Ringstedvej (sluttende ved nr. 9). Enkelte af landsbyens huse indgår i enkeltbygningsregistreringen: Gl. Ringstedvej 4 (1802) og 6 (1725) samt lægeboligen (Hovedgaden 68) med de ældste dele fra 1850.

Omkring rundkørslen findes herudover to markante bygninger, der med deres placering henvender sig til landsbyen, men er opført i årene omkring etableringen af stationen længere mod nord: apoteket (Roskildevej 4) fra 1871 og den sydlige købmandshandel (Hovedgaden 62) fra 1876. Disse bygninger ved rundkørslen formidler den både historiske og visuelle overgang til den omkringliggende by med stationsbyen langs Hovedgaden og nyere forstæder.

Kig i landsbyen mod syd med gavlen af nr. 6 til højre og nr. 9, der med sin frontkvist ligger markant i gadens slyngning og leder blikket videre.

Stationsbyen

Hvalsø blev stationsby i 1874 i forbindelse med anlæggelsen af Nordvestbanen mellem Roskilde og Kalundborg. Stationsbygningen er fra 1875, og i årene herefter blev stationsbyen etableret. Anlæggelsen af banen i 1870'erne betød bl.a. flere kunder i landevejskroen i Buske øst for Hvalsø, og ejeren oprettede marketenderi i Hvalsø til aflastning. Senere blev hele krovirksomheden flyttet fra Buske til Hvalsø, da trafikomlægningen i forbindelse med jernbanen gav et større marked i den nye stationsby; også en købmandshandel fra Buske flyttede til Hvalsø. Buskes ejer, H. Trebien, der stod for disse ændringer, har derfor en afgørende rolle for udviklingen af Hvalsø som handelsby.

Udbygningen af byen er muligvis styrket yderligere, idet der fra 1877 til 1930'rne blev afholdt kreaturmarked i området ved stationen – et marked der blev flyttet hertil fra Jomfrukilderne vest for Hvalsø.

Ofte opstår stationsbyer i sammenhæng med eksisterende landsbyer. Stationen anlægges i 1-2 km's afstand til landsbyen med bar mark imellem, der efterhånden bebygges i takt med, at stationsbyen udvikler sig. På den måde bliver byplanen tit aflang omkring en hovedgade, således også i Hvalsø med Hovedgaden, der forbinder landsbyen mod syd med stationsbyen mod nord og udgør den nye handelsbys rygrad. Hvalsø fremstår i dag som en sammensmeltning af de to bytyper med træk fra både stationsbyen (kernefunktionerne med stationsbygning, hotel og mejeri samt handels- og håndværkshuse langs Hovedgaden) og strukturer fra den ældre landsby (det slyngede vejnet, de få eksisterende huse, kirken).

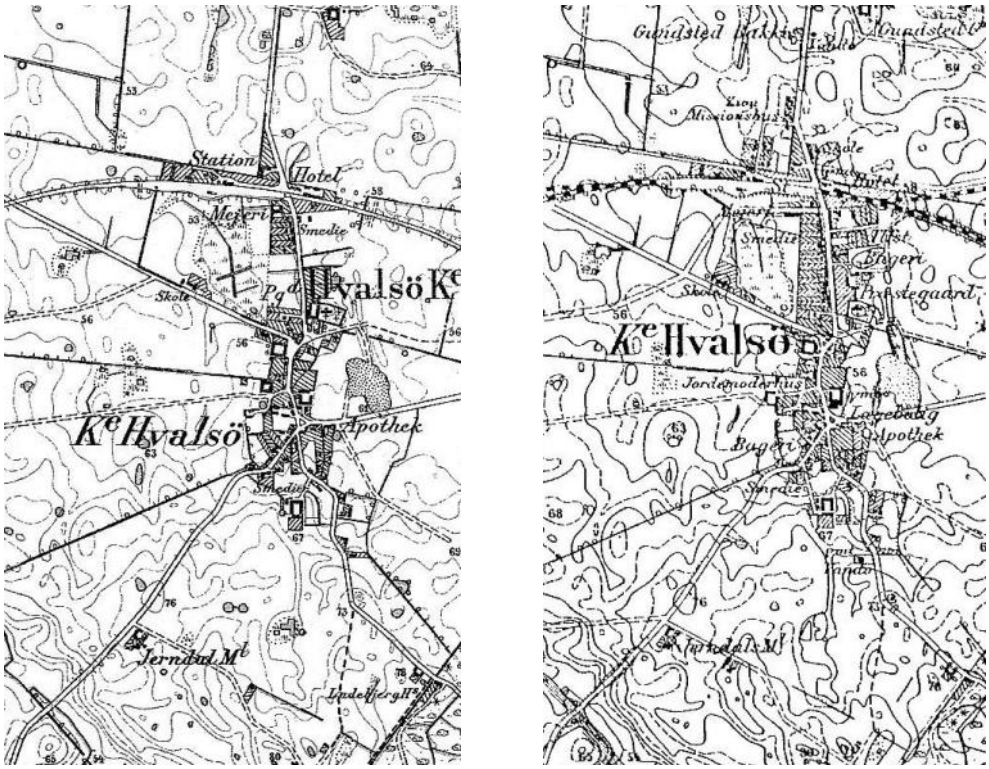

Kort fra hhv. 1894 og 1929 fra Lokalhistorisk Arkiv. Her ses først de to bydannelser, der endnu ikke er vokset helt sammen; på kortet fra 1929 er Hovedgaden blevet fuldt udbygget, og stationsby og landsby udgør en sammenhængende by. På kortet fra 1894 er kernefunktionerne i den nye stationsby tydeligt markeret med betegnelserne Station, Hotel, Mejeri i området omkring station og baneoverskæring. Også smedje, præstegård og apotek nævnes som særlige funktioner. På kortet fra 1929 er villakvarteret i Jernbanevej så småt ved at blive udbygget.

Udviklingen af Hvalsø følger en typisk udvikling for danske stationsbyer generelt. Denne nye bytype opstår som centrum for handel og håndværk i landdistrikterne i takt med, at landbrugets omlægning fra naturalieøkonomi til pengeøkonomi giver nye behov for service ift. maskiner og indkøb af foderstoffer, og der bliver større specialisering, så egenproduktion erstattes af købte varer og ydelser fra f.eks. bagere, slagtere, snedkere og smede. Samtidig sker der en forbedring inden for transportsektoren med udviklingen af jernbanenettet, så fjernforbindelserne bliver langt bedre end tidligere.

Omkring stationerne i de nye byer opstår de første bebyggelser med typiske kernefunktioner som hotel og kro samt forskellige handelsvirksomheder. Centrum er dermed funktionelt, og de nye bygninger placeres ved trafikkens knudepunkt, der ofte er baneoverskæringen, hvor banen krydser vejen, og ikke ved selve stationsbygningen. Således også i Hvalsø: Hotellet, der også oprindeligt har indeholdt kro og købmandsgård, er opført i 1876, mejeriets ældste dele er fra 1890, og handelen koncentreres i Hovedgaden, der netop krydser banen.

Efterhånden kommer andre vigtige byfunktioner til som f.eks. realskole, missionshus, brugs og landbetjent; i Hvalsø får man missionshus i 1905 og baptistisk menighedssal i 1949, vandværk i 1904, elværk i 1910, offentligt fattighus i 1910 og brugs i 1915. Andre typiske funktioner som læge og apotek findes allerede.

Væksten i stationsbyerne sker særligt kraftigt mellem ca. 1890 og 1910, hvor også Hvalsø udvikler sig med flere håndværkere og småhandlende, der især etablerer sig langs Hovedgaden. Mange af husene her stammer fra 1880'erne og frem til o. 1915. Den typiske bebyggelse i denne periode er et forhus i gadelinjen i 1 eller 1½ etage evt. med frontkvist til en udnyttet loftsetage. Efterhånden bliver flere af disse bygninger udvidet, f.eks. til to etager. Der er ofte både bolig og butik i forhuset, og i et eller to baghuse ligger værksteder og andre funktioner som f.eks. vaskehus og udhuse.

Flere af disse bygninger har haft små forhaver ud mod Hovedgaden.

I Hvalsø er bygningerne i den nordligste del af Hovedgaden et eksempel på typiske stationsbyhuse, der ligger tæt i gaden og har et enkelt og uprætentiøst udseende, men er opført i gode og gedigne materialer og med en vis bearbejdning som f.eks. dekorerede gesimser.

Herefter, i perioden fra o. 1910 og frem til sidst i 1920'rne, udvikler der sig egentlige villakvarterer i stationsbyerne. Ofte etableres boliger for f.eks. fabrikanter og embedsmænd i et område over for stationen, således også i Hvalsø med villakvarteret omkring Jernbanevej med f.eks. bolig til grossereren fra Hvalsø Fouragehandel (foderstofhandel) i nr. 3 (1909) og savværksejeren i nr. 6A (1916). Også i Hovedgaden opstår enkelte villaer f.eks. Hovedgaden 29 (bolig for brødfabrikanten). Også i Østergade ses et villakvarter fra denne periode.

Villakvarter i Østergade set mod vest.

I perioden mellem 1890 og 1910 er den såkaldte schweizerstil typisk i mere eller mindre udpræget grad. Den er i sin enkle udgave kendetegnet af et stort tagudhæng, der hviler på udskårne (såkaldt svejfede) spærender, og udskåret træværk i gavle og kviste; i Hvalsø er der mange eksempler på dette, f.eks. Hovedgaden 24, 26, 28, 30, 32 og 54.

I perioden 1910-1920 ses mange villaer med asymmetrisk anbragt gavlkvist og store vinduer med skønvirke-inspireret sprosseværk; i Hvalsø f.eks. Jernbanevej 6 og Hovedgaden 29.

I 1920'rne er meget villabyggeri præget af Bedre Byggeskik; i Hvalsø f.eks. Solvænget 1 og Hovedgaden 33.

Efter 1920'rne er det udover om- og tilbygninger af det eksisterende byggeri primært i villakvartererne, at udviklingen sker. Der er ikke meget funktionalistisk byggeri fra 1930'rne i Hvalsø; et eksempel er Vestergade 7, der har typiske træk som hjørnevinduer og bungalow-form med lavt pyramidetag. På Elmevej findes en fin og helstøbt bebyggelse fra 1949 som et godt eksempel på 1940-50'ernes gedigne og enkle boligbebyggelser. Yderligere registreringer vil sandsynligvis kunne vise andre gode eksempler på forskellige tiders typiske huse og bebyggelser med villaer, parcelhuse, rækkehuse osv.

Vestergade 7 fra 1935 i funktionalistisk udtryk.

Boligbebyggelsen på Elmevej fra 1949.

Lokale fortællinger og mindesmærker

Til kirken og vejen/pladsen foran knytter sig sagnet om en lindorm, der spærrede vejen til kirkens sydlige indgang. Problemet blev løst ved, at bymændene opfedede en tyr med sødmælk og nøddekerner og lod tyren besejre ormen efter en hård kamp. Dette sagn har givet den foranliggende del af Hovedgaden samt pladsen kaldenavnet Tyrebroen med benævnelsen 'bro' efter en gammel stenbro, der skulle findes under vore dages vej. På pladsen er i dag opstillet en skulptur af en tyr.

Foran præstegårdens have i en lille pladsdannelse ved Hovedgaden over for nr. 26 har Hvalsøborgere rejst en mindesten for befrielsen 5. maj 1945.

På kirkegården er bl.a. begravet maleren Gustav Vermehren (1863-1931), der har boet i Hvalsø i Hovedgaden 38. Egnen omkring Hvalsø var blandt hans foretrukne motiver.

Rumligt og arkitektonisk er Hvalsø delt i 2 dominerende strukturer, der stemmer overens med de historiske dele: landsbyen mod syd og stationsbyen mod nord.

Disse hovedstrukturer er igen delt op i flere forskellige dele:

1. Området omkring stationen og den nordlige rundkørsel
2. Villakvarteret nord for stationen (eksemplificeret ved Jernbanevej)
3. Den tætte handelsgade lige syd for viadukten og frem til Præstegårdsvej
4. Området omkring præstegården og kirken
5. Området omkring pladsen og Brugsen
6. Bebyggelsen mellem pladsen og den søndre rundkørsel
7. Området omkring den søndre rundkørsel (købmandsgården, lægebolig, apotek og dele af landsbyen)

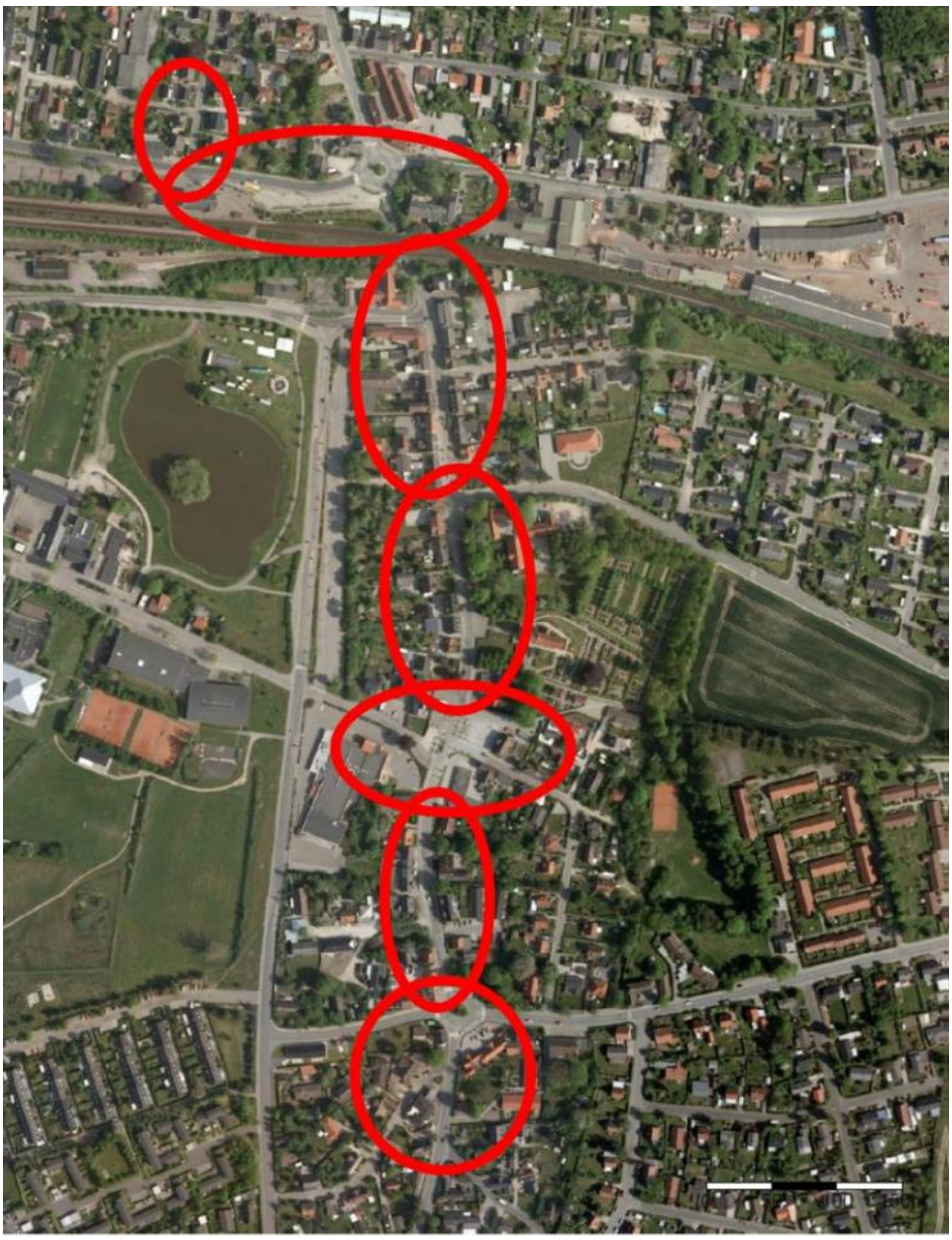

1: Området omkring stationen og den nordlige rundkørsel

Området udgør stationsbyens historiske kerne med markante bygninger som stationsbygningen, hotellet og realskolen. Bygningerne er også rent fysisk markante, fordi de ligger frit og har store volumener; det samme gør sig gældende for den nyere Netto-bygning i rundkørslen.

Mellem stationsbygningen og rundkørslen er der et stort, åbent rum med trapper og ramper, gang- og cykelarealer og holdepladser til busser. Området opleves forholdsvis levende pga. både kørende og gående trafik (til tog og busser).

Kig fra Tølløsevej ved Nyvej mod øst. Gaden stiger let mod stationspladsen, hvor den falder igen mod rundkørslen. Hotellets gavl er fixpunkt for enden af gaden. Afhængigt af standpunkt opleves stationsbygningen som mere eller mindre tydelig i gadebilledet; nogle steder dækkes den af store, flotte træer, andre steder er der frit udsyn til bygningen.

Biografen opleves tydeligt i gaden pga. sin størrelse og lukkede facade.

4. Arkitektonisk iagttagelse og rumlig analyse

FX. MÅLFORHOLD / RUMLIGE RELATIONER / ÅBNINGER / STIGNINGER / GRÆNSER / AKSERETNINGER / BYGGELINIER / BEBYGGELSESHØJDER / FACADEFORLØB / BYGNINGSELEMENTER / ELEMENTER

Kig fra Tølløsevej lige foran stationen; set herfra er både hotellets gavl og Nettobygningens gavl markante elementer i bybilledet. Pladsen indeholder mange funktioner og mange elementer som trapper, ramper, rækværk, lygtepæle, skilte, læskure, blomsterkummer og belægninger.

Kig fra Holbækvej mod syd. Den tidligere realskole, Holbækvej 2, danner en god facade i gadelinjen.
Der er et flot kig via det faldende terræn, der understreges af viaduktens kunstigt skabte lavning, til kirketårnet og gavlen fra hotellet som synlig flade – afhængigt af standpunkt opleves også mejeriets nordfacade som væsentlig. Man aner bebyggelsen i Hovedgaden, hvor nr. 7 er mest markant pga. sin højde, frontkvist og lyse farve.

4. Arkitektonisk iagttagelse og rumlig analyse

FX. MÅLFORHOLD / RUMLIGE RELATIONER / ÅBNINGER / STIGNINGER / GRÆNSER / AKSERETNINGER / BYGGELINIER / BEBYGGELSESHØJDER / FACADEFORLØB / BYGNINGSELEMENTER / ELEMENTER

Kig fra Bentsensvej mod vest. Nettobygningen er markant som fixpunkt for enden af vejen i rundkørslen. Hotellet ses yderst til venstre bag høje træer.

Kig fra Hovedgaden gennem viadukten mod nord. Mejeriet er en markant bygning beliggende syd for viadukten; på den anden side af banen anes bag træerne Nettobygningen og Hotellet.

4. Arkitektonisk iagttagelse og rumlig analyse

FX. MÅLFORHOLD / RUMLIGE RELATIONER / ÅBNINGER / STIGNINGER / GRÆNSER / AKSERETNINGER / BYGGELINIER / BEBYGGELSESHØJDER / FACADEFORLØB / BYGNINGSELEMENTER / ELEMENTER

Historisk set hører også mejeriet til blandt de markante bygninger omkring stationen, men mejeriet opfattes i dag ikke som en naturlig del af området, fordi det ligger på den anden side af banen og viadukten og endvidere dækkes af krat og buske.

Hotellet ligger på hævet terræn og skjult bag træer og beplantning og indgår trods sin markante størrelse og placering ikke så aktivt i gadelivet.

Hierarki og historisk fortælling er forskubbet, idet Netto-bygningen i størrelse og volumen får lige så stor rumlig og visuel betydning som stationen og hotellet.
Både Netto- og bankbygningen vender 'ryggen' mod vejen/rundkørslen og har indgangspartierne på bagsiden modsat den ældre handelsby, hvor der er både fysisk og visuel kontakt mellem gaden og butikkerne/kontorerne.

På Tølløsevej danner Netto-bygningen pga. sin logistik med p-plads, containere m.m. hul i gadelinjen til ankomst og parkering; det er ikke hverken bygnings- eller gademæssigt en værdig genbo for stationen.

2: Villakvarteret nord for stationen (eksemplificeret ved Jernbanevej)

Villakvarteret og især Jernbanevej hører både historisk, som ovenfor beskrevet, og visuelt og rumligt sammen med stationsbygningen og danner en god helhed. Når man er i villakvarteret, opleves stemningen markant anderledes end i Hovedgaden og på stationspladsen; selv om man kan høre togene og den øvrige trafik, opfattes området stille og fredeligt. Kvarteret er kendetegnet af gader med fritliggende villaer med haver. Villaerne på Jernbanevej nærmest stationen er opført i 1910'erne og hører til stationsbyens konsolideringsperiode.

Kig fra stationen mod nord ad Jernbanevej. Både tårnet på nr. 3 og det mønster, der opstår med rækken af gavlkviste på husene på den modsatte side, danner et varieret og flot kig ned ad gaden.

Kig fra Jernbanevej mod stationen, hvor gavlmotivet på stationsbygningen er fixpunkt og danner en flot afslutning på gadeforløbet.

Bag plankeværk, bevoksning og andre huse kan man fra pladsen foran stationen se Jernbanevej 6A med den runde frontkvist tydeligt; huset opfattes til gengæld ikke som en aktiv del af Jernbanevej, da det ligger trukket væk på en stikvej.

3: Den tætte handelsgade syd for viadukten og frem til Præstegårdsvej

Denne strækning, der har et forholdsvis plant terræn, opleves tydeligt som byens handelsgade. Bygningerne ligger tæt og danner en meget bymæssig karakter i et veldefineret gaderum, hvor facaderne danner 'vægge'. Det er det mest bymæssige sted i Hvalsø rent rumligt og arkitektonisk. Bygningernes højde varierer mellem 1 og 2 etager (evt. med udnyttet tagetage med kviste); selv om bygningerne er blevet ændret (nogle endda meget), er der stadig et tydeligt stationsbypræg. De fleste bygninger har butikker i stueetagen og boliger eller kontorer på 1. sal. Butiksvinduer og -døre mod gaden giver forbindelse mellem gade

og bygning – det giver åbenhed og liv, blot er mange butikker i dag lukkede og står tomme. Der er forholdsvis meget liv i denne del af Hovedgaden, både kørende og gående trafik; især omkring hæveautomaten i nr. 22 er der livlig trafik. Den mest intense del af handelsgaden (ca. mellem Hovedgaden nr. 10 og 22) er understreget med en belægning af betonsten, der spænder hele vejen fra facade til facade.

Kig i gaden fra syd med den tætte bebyggelse; et meget let opfatteligt gadesnit (forholdet mellem den vandrette gade og de lodrette facader). I baggrunden set hotellet tydeligt pga. sin placering højt i terrænet og sit store volumen og tagflade.

Bebyggelsesstrukturen består typisk af forhuse langs gaden og baghuse på grunden bagtil; oprindeligt til værksteder o.l., men i dag til beboelse eller udhuse. Bebyggelsen på den vestelige side af Hovedgaden har langstrakte matrikler med faldende terræn ned mod Søen. Imellem matriklerne er der tre steder smalle passager, der leder mellem bygningerne mod vest til bl.a. Søen. Passagerne udgør et meget spændende og oplevelsesrigt træk, fordi der både visuelt og rumligt opstår variation i bebyggelsen mellem noget åbent og lukket, bredt og smalt, dunkelt og lyst. Det appellerer til at gå på opdagelse i byens forskellige lag og giver en varieret oplevelse af byen.

Passage mellem nr. 10 og 12 med kig direkte til Søen.

Passage mellem Hovedgaden nr. 22 og 24. Udsigten blokeres af nyere byggeri (med bl.a. Fakta).

Kig fra Østergade mod gadebebyggelsen i Hovedgaden; her gemmer sig en passage, der knækker, så man ikke kan se direkte igennem.
Bygningen med arkaden på hjørnet af Hovedgaden og Østergade er vigtig i gadebilledet; pga. sin højde og frontkvist er den synlig fra nord, og pga. butikken placeret på hjørnet danner den en god overgang mellem Hovedgaden og Østergade. Det er vigtigt for at fastholde en bymæssig fornemmelse, at hjørnebygningerne danner et veldefineret hjørne.

Fra nr. 15, der er en fritliggende villa, ændrer den markante, sammenhængende facadelinje sig på østsiden og afløses af et åbent areal omkring præstegården, hvor store træer til gengæld fastholder gadeforløbet.

De to fritliggende villaer nr. 15 og 17 danner en visuelt god forbindelse over Præstegårdsvej til præstegården, så overgangen opleves gradvis og ikke som et brud.

På vestsiden fortsætter den bymæssige bebyggelse i gadelinjen med en enkelt undtagelse (nr. 28), der ligger tilbagetrukket på grunden og danner en 'pause' i bebyggelsen. Også vinkeludbygningen fra 1950'-erne i nr. 26 danner en varieret oplevelse i gadeforløbet, idet der opstår en lille pladsdannelse i hjørnet mellem tilbygningen og facaderækken.

Husrækken mod vest (til højre i billedet) er typisk for stationsbykarakteren med de lave huse i en etage med kviste eller front-kvist. Bag den blå bil ses 1950'er-tilbygningen, der danner en lille plads foran husene.

Hvor Hovedgaden møder Søvej umiddelbart syd for viadukten, er byrummet knap så veldefineret. Mejeriets knopskudte anlæg giver visuel forvirring, og fornemmelsen af en sammenhæng mellem mejeriet og den øvrige bebyggelse skæres over af trafikken mellem Hovedgaden og Søvej og de forskellige trafikregulerende elementer.

Kig i Hovedgaden mod nord. Mejeriets meget sammensatte bygning ses til venstre.

Kig fra viadukten mod syd til Hovedgaden. Nr. 7 er markant med sine to etager og frontkvist. Den nyere bebyggelse, Hovedgaden 4 på hjørnet af Søvej og Hovedgaden, definerer hjørnet og forholder sig til stationsbyskalaen, men bryder med byggetraditionen ved at have tilbagetrukket facade for at gøre plads til et overdækket fortov.

Til højre ses det nyere hus nr. 4, hvor det overdækkede fortov ender i en lukket væg i nr. 6. Til venstre ses, hvordan gadens terrænforskel optages af en rampe med trappetrin foran nr. 5.

Kig fra Søvej mod Hovedgaden. Hovedgaden nr. 3, der danner bagvæg for kigget, har en bastant og afvisende facade uden indgange og med en høj, lukket sokkel pga. terrænfaldet; det er endvidere beklædt med materialer, der er fremmede for et ældre hus. I baggrunden ses Hovedgaden 1A med sin frontkvist; det opleves ikke særligt tydeligt i gadebilledet, men har en markant placering set fra Søvej.

4: Området omkring præstegården og kirken

Kirken dominerer denne del af Hovedgaden med sin placering på toppen af bakken og omgivet af åbent areal med kirkegården, præstegården og dens åbne gårdsplads og have og af forpladsen neden for kirken, hvor der er adgang fra Hovedgaden og parkering for et begrænset antal biler. Terrænet falder en anelse herfra og ned mod pladsen.

Åbenheden omkring kirken opleves ikke udflydende og udefineret, fordi gadeforløbet fastholdes af bygninger mod vest og af stengærder, hække og store træer mod øst, hvor også bakken og stigningen til kirken danner en god rumlig afgrænsning.

De store træer danner væg i gaderummet. I en rundbuet niche ud for præstegårdens have er skabt en lille plads med bænke og en mindesten for befrielsen d. 5. maj 1945. Det skaber en mulighed for ophold. Sammen med parkeringspladsen foran kirken skaber de to pladsdannelser små 'pauser' i gadeforløbet, inden det åbnes endnu mere ved pladsen længere mod syd. Det giver variation i gadebilledet med en vekslen mellem åbent og lukket, smalt og bredt.

Både kirken og dens omgivelser med kirkegård, småbygninger og den bevarede portbygning, præstegården, mindestenen og de gamle træer er både historisk og fysisk så vigtige elementer, at byggeri i nærheden bør have både en vis værdighed i udtryk, materialer og detaljering og ærbødighed i form og skala.

Husrækken over for præstegården og kirken består af lave, enetages gadehuse, der passer godt i skala ift. kirken, der til sammenligning fremstår endnu mere markant og betydningsfuld.

Kig fra stationens perronområde mod sydøst. Kirketårnet er synligt over bevoksningen, mens bebyggelsen i Hovedgaden ikke opleves tydeligt. Kirken med sit tårn danner på den måde et fixpunkt med sigtelinjer fra mange steder i byen og binder byen visuelt sammen.

Kig fra Skolevej på parkeringspladsen for Brugsen. Både fra Søvej og Skolevej ses kirken tydeligt bag husene i Hovedgaden. De store træer er ligeledes markante elementer.

5: Området omkring pladsen og Brugsen

Terrænet falder let fra kirken og til dette område, der er karakteriseret af torvet/pladsen. Det er en regulær og veldefineret plads afgrænset af fritliggende bygninger; mod nord Hovedgaden nr. 19 bag en hæk og med kirken og kirkeporten bagved, mod øst primært af den nuværende kro/spisehus (oprindeligt teknisk skole) og bagved gavlen af Hovedgaden nr. 21A, der ligger lidt højere i terræn skjult bag en hæk, og mod syd af både Hovedgaden nr. 23 og gavlen af nr. 25. Mod vest danner Hovedgaden en overgang til benzinstationen og Hovedgaden 38 (Vermehrens hus med tilbygninger). Pladsen er yderligere strammet op af rækker af kirsebærtræer.

Mod sydvest flyder det ellers gode byrum ud på en uheldig måde ved krydset mellem Skolevej og Hovedgaden, hvor hverken hjørnet med benzinstationen eller hjørnet med Brugsens parkeringsplads er med til at definere byrummet. Langsiden af nr. 25 er lav og tilbagetrukket og understøtter heller ikke et mere letopfatteligt byrum. Træer og beplantning bøder til en vis grad for dette.

Belægningen på gaden er af betonsten, der visse steder er ført helt ud til grundene og dermed også omfatter fortove i et forsøg på at samle pladsen om et ensartet 'gulv' (jf. det tidligere beskrevne stykke af Hovedgaden mod nord). Det lykkes kun til en vis grad og skaber nogle steder snarere forvirring om, hvor man skal placere sig som fodgænger, idet området stadig fungerer på bilernes præmisser som en gennemfartsvej.

Området er et af de mest livlige i Hovedgaden pga. kunder til bl.a. Bager Sofus og især til Brugsen. Der er også en del gennemkørende trafik.

Kig fra pladsen mod kirken. Spisehuset og Hovedgaden nr. 19 er med til at danne vægge omkring pladsen og forholder sig godt til kirken.

Gavlen til nr. 21A ses i baggrunden ved en sti, der fører langs med kirkegården til nyere boligområder mod øst. Store træer er med til at danne rum omkring pladsen (både fysisk og visuelt).

Kig fra pladsen mod Brugsen og det meget åbne og udefinerede hjørne med parkeringsplads.

Kig fra Skolevej mod T-krydset og Hovedgaden nr. 23, der ses tydeligt.

Kig fra Hovedgaden mod syd mod pladsen. Den slyngede vej opleves tydeligt.

Kig fra parkeringspladsen ved Brugsen i krydset ved Skolevej og Hovedgaden. Her kunne være et flot kig til kirken, hvis nogle af de forstyrrende elementer blev fjernet eller gjort mindre tydelige – f.eks. skilte, flagstænger og tilbygninger.

Kig fra Solvænget mod vest mod Brugsen og Skolevejen; da hjørnet her ikke er veldefineret af hverken bygninger eller træer, flyder pladsen ud på en uheldig måde.

Pladsen set fra porten ind til kirken. Når kirsebærtræerne er sprunget ud, opleves pladsen dog mere veldefineret.

6: Bebyggelsen mellem pladsen og den søndre rundkørsel

Denne del af Hovedgaden er karakteriseret af spredt og forskelligartet bebyggelse; der er både fritliggende villaer, sammenhængende ældre byhuse af stationsbykarakter (har oprindeligt haft butikker og værksteder), nyere etageboligbyggeri og i overgangen til rundkørslen den sydlige købmandshandel fra 1876 med et stort bygningsvolumen, der afslutter Hovedgaden mod vest, mens en stor have med store træer danner afgrænsningen mod øst. Den opleves bymæssig, og det er variationen i bebyggelsen langs den slyngede vej, der er dens særkende.

Strækningen falder let i retning af rundkørslen, der ligger lavere.

Mod vest ligger en visuelt og delvist fysisk sammenhængende husrække. Den ligger skævt i forhold til vore dages vejføring, men ifølge historiske kort har den fulgt vejens tidligere forløb. I dag har det betydet, at der foran husrækken er opstået en lille pladsdannelse. Flere af bygningerne (nr. 50-54) hører til udtrykket fra stationsbyens udviklingsperiode mellem 1880-1905.

Husrækken med stationsbypræg i Hovedgadens vestlige side. Hovedgaden nr. 31 mod øst (til højre i billedet) er et fremmedelement i gadebilledet. Byggeriet er højt, stort og voldsomt i forhold til strækningens skala, men især bygningstypen (etageejendom med indgang og liv på bagsiden) virker fremmed sammen med villaer og længehuse, der henvender sig til gaden.

Selv om der er afstand imellem husene, fremstår de visuelt sammenhængende fra villaen nr. 46 til købmandsgården i nr. 62 (højre side af billedet).

Gavlen på Hovedgaden 46 ses tydeligt over den åbne parkeringsplads foran Brugsen og indvarsler en ny sektion af gaden; dette suppleres af gavlen på modsatte side, nr. 27, der har et karakteristisk tårn. Villaen nr. 29, der er et af Hvalsøs fine og velbevarede huse, er opført som bolig for brødfabrikanten. Selv om villaerne er fritliggende og ligger let tilbagetrukket fra gaden, er de stadig med til at markere gaderummet med deres facader og beplantning.

Hovedgaden nr. 33 består af to dele: Den oprindelige bolig og dertil en tilbagetrukket værkstedsbygning, der senere blev indrettet til baptistmenighedens sal og i dag er bolig. Den danner overgang fra det oprindelige hus og gadebebyggelsen til den bevoksede hjørnegrund ved rundkørslen, hvor hæk og store træer danner afgrænsning af gaderummet.

7: Området omkring den søndre rundkørsel (købmandsgården, lægebolig, apotek og dele af landsbyen)

Den søndre rundkørsel ligger lavt, og langs vejene, der stråler ud herfra, stiger terrænet. På dette sted lå i gamle dage et gadekær og senere en bybrønd.

Rundkørslen markerer overgangen mellem stationsby og landsby. Det formidles både rumligt og historisk af købmandsgården, der markerer indgangen til Hovedgaden mod nord, og af lægeboligen, der med sin skrå placering favner både Roskildevej med apoteket og Gl. Ringstedvej med landsbyen mod sydvest og formidler overgangen hertil. Hovedgaden nr. 66 indgår i bebyggelsen omkring rundkørslen ved at danne en vestlig afgrænsning og understrege hjørnet til Vandingen sammen med købmandsgården.

Starten af Hovedgaden med købmandsgården og havens træer, der flankerer vejen. Set herfra danner den nye boligbebyggelse, Hovedgaden nr. 31, en udmærket pendant til købmandsgården med gavlmotiv og stort volumen, men oplevet inde i gaden er den noget voldsom og afvisende.

Kig fra Vandingen mod øst og rundkørslen. Gavlen fra købmandsgården opleves tydeligt som en markering af indgangen til Hovedgaden.

Den gamle lægebolig danner afgrænsning af rundkørslen mod syd og overgang til de bevarede dele af landsbyen.

Kig fra Roskildevej mod vest og det faldende terræn mod rundkørslen. Apoteket ses selv på lang afstand pga. sin størrelse og store tagflade.

Kig fra Hovedgaden mod syd over rundkørslen og til resterne af landsbyen bag Hvalsø Nærkøb. Markant i Gl. Ringstedvej ligger nr. 9, der opleves særlig tydeligt ved sin placering i gadens krumning, sin frontkvist og lyse farve. Det er et flot kig, der leder blikket videre og inspirerer til at gå på opdagelse.

Kig fra Roskildevej ved rundkørslen forbi lægeboligen, hvor landsbyen anes med bindingsværkshuset, der dukker op bag bygninger og træer.

Kig fra syd mod nord mod rundkørslen og Hovedgaden. Gavlene fra Hovedgaden nr. 66 og lægeboligen nr. 68 danner et flot dobbeltmotiv, som understreger overgangen.

Den oprindelige landsby er der kun få tydelige vidnesbyrd om. Mellem Gl. og Ny Ringstedvej ligger en del ældre huse, heriblandt nogle af bindingsværk med stråtag, som fortæller en tydelig historie om den ældre landsby.

Gl. Ringstedvej 4, 6 og 9, der danner et godt forløb langs den gamle, slyngede landsbygade.

- Hovedgaden er historisk og arkitektonisk den vigtigste og mest livlige gade; byens struktur og forståelsen af byen risikerer at blive ændret markant, hvis byen 'vendes på vrangen' ved at flytte for mange funktioner og dermed liv væk derfra.
- Mange bygninger i Hovedgaden står tomme. Både livet i og udseendet af Hovedgaden er sårbart over for den tristesse, der opstår med de tomme vinduer og det tiltagende forfald.
- Stationsbykarakteren er sårbar over for nybyggeri og ombygninger, der bryder den eksisterende skala med maks. 2 etager samt evt. udnyttet tagetage og ikke alt for voldsomme volumener.
- Gadeforløbet er kendetegnet ved en bebyggelse, der trods forskellig tæthedsgrad (sammenhængende længehuse eller fritliggende villaer) danner vægge i gaderummet. Dette udfordres i T-krydset mellem Hovedgaden og Skolevej, hvor begge hjørner er ubebyggede og dermed giver en udflydende oplevelse. Der kan sagtens være pauser i gaderummets afgrænsende vægge af såvel bygninger som beplantning, men den harmoniske oplevelse af forløbet er sårbart over for alt for store huller.
- Pladsen/torvet er ligeledes sårbart over for at miste sine vægge, da den i forvejen er forholdsvis åben (kranset af spredte, forholdsvis lave bygninger).
- Bebyggelsesstrukturen med forhuse og baghuse er sårbar over for udhuling. Der er mange oprindelige baghuse bevaret i Hvalsø, og de er med til at skabe en varieret by både historisk, arkitektonisk og funktionelt.
- De traditionelle funktioner fra en stationsbys centrum er ofte under pres, fordi de er store bygninger, der kan være svære at anvende til nye funktioner. Pas således godt på stationen, hotellet og mejeriet, der er helt centrale bygninger i forståelsen af Hvalsøs historie og identitet. I den sammenhæng er dette område sårbart over for bygninger, der forskubber hierarkiet og dermed er med til at sløre de oprindelige bygningers betydning både historisk og visuelt, f.eks. Netto-bygningen.
- Viadukten skærer byen over både fysisk og visuelt og er en udfordring ift. at få de to dele til at hænge sammen, især sammenhængen mellem stationen, hotellet og mejeriet; samtidig er den også en del af fortællingen om Hvalsøs udvikling.
- De enkelte bygninger i både landsby og stationsby er sårbare over for ændringer, der svækker deres oprindelige idé og udtryk; det kan f.eks. være alt for store vinduespartier, der fjerner fornemmelsen af, at huset står solidt på jorden, overfladebehandling (maling, berapning, vandskuring) af blank mur, sløring af detaljer og udsmykning f.eks. gesimser og udskåret træværk, nye tagformer og tagmaterialer, nye vinduer med for kraftige rammer og sprosser samt for voldsom skiltning.
- Hvalsø opleves som en grøn by med mange store, gamle træer og er sårbar over for fældning af især de gamle træer og af anden rumskabende beplantning.

Generelt:

- Det slyngede vejforløb stammer helt fra Hvalsøs grundlæggelse og bør bevares som et karakteristisk og oplevelsesrigt forløb.
- Det registrerede område består af forskellige dele med hver sin karakter, og det er netop denne variation, der er karakteristisk for forløbet, og som derfor bør bevares og styrkes.
- Evt. nybyggeri bør forholde sig til det eksisterende præg, der karakteriserer forløbet – dvs. f.eks. skala (højde og volumen), materialekarakter, placering på grunden, henvendelse til gaden.
- Det er karakteristisk for hovedparten af bygningerne i Hovedgaden, at der er en synlig indgangsdør, primært i gadefacaden, alternativt synligt i en gavl. Dette bør fastholdes, da det styrker forbindelsen mellem gade og bygning og giver en oplevelse af liv.
- Baghuse fortæller om den oprindelige bebyggelsesstruktur og kan med fordel bevares.
- Hvalsø opleves som en grøn by, hvor træer og beplantning i både det offentlige rum og i private haver er med til at give såvel et grønt præg som at danne vægge i byens rum, hvad enten det er fysisk eller visuelt. Bevar det grønne præg med de store, gamle træer og med rumskabende beplantning.
- Bevar og styrk de forskellige forbindelser på tværs af byens forskellige områder, både de fysiske (veje, stier, passager) og visuelle (kig og udsigter). På den måde kan f.eks. sammenhængen mellem Hovedgaden og Søen styrkes ved at tydeliggøre passagerne. Borgerne kender dem sandsynligvis, men sæt evt. flere skilte op, så besøgende også får øje på dem.
- Overvej adskillelsen mellem gående og kørende trafik i fortove og vejbane. Det kan være udmærket at differentiere de forskellige dele af Hovedgaden, men i så fald er belægningstyper vigtige; f.eks. virker betonsten fremmede i en hovedgade.
- I dag opleves områderne ved stationen og Brugsen som de mest levende og befærdede, især af gennemgående trafik af både kørende og gående. Det kan evt. udnyttes til at skabe mere varigt ophold og liv. Herudover bør livet om muligt styrkes ved at få nye funktioner i tomme boliger og de lukkede butikker.
- De enkelte huse i området er sårbare over for istandsættelse og ombygninger, der ikke er nænsomme over for den oprindelige arkitektur og materialeholdning, så det anbefales at opstille retningslinjer (evt. forvaltningsmæssige krav) og give råd og vejledning til en kvalificeret håndtering af de bygningsmæssige værdier. Det handler ikke om at bo i et museum og at føre bygningerne tilbage til deres oprindelige udseende, men ofte kan en bygnings oprindelige idé og udtryk give god inspiration til, hvordan man kan højne kvaliteten i dag, hvis bygningen er blevet ændret uheldigt. Historiske fotos og bygningstegninger er nyttige i den forbindelse.
- Brug evt. historien med såvel konkrete hændelser som sagn og fortællinger som inspiration for nye tiltag, der på den måde tager udgangspunkt i stedets særlige historie og identitet. Kan der f.eks. være marked på pladsen ved stationen jf. de oprindelige kreaturmarkeder her? Kan historien om gadekærene og bybrønden vises?

Delområde 1: Området omkring stationen og den nordlige rundkørsel

- Opfattelsen af den både historiske og arkitektoniske helhed bestående af stationsbygningen, hotellet, realskolen og om muligt mejeriet som de centrale og markante bygningsværker bør styrkes. I den forbindelse bør Netto-bygningen og især hullet i gadelinjen med parkeringsplads m.v. bearbejdes. Biografen bør indgå heri, da det er en både funktionelt og visuelt markant bygning.
- Stationspladsen indeholder mange forskellige elementer, der gør oplevelsen af pladsen uklar. Der kan evt. ryddes op og tyndes ud heri.

Delområde 2: Villakvarteret nord for stationen (eksemplificeret ved Jernbanevej)

- På Jernbanevej er bygningernes frontkviste og tårne vigtige elementer, der bør bevares.
- For høj og voldsom bevoksning i gadelinjen vil sløre den visuelle sammenhæng mellem huse, gade og station.
- Bevar indtrykket af villakvarter med fritliggende huse med en vis volumen: punkthuse i 1-1½ etage med frontkviste eller tårn, placeret let tilbagetrukket på grunden med en lille forhave.
- Bevar den fysiske og visuelle sammenhæng (dvs. både kig og trafikal forbindelse) mellem Jernbanevej og stationsbygningen.

Delområde 3: Den tætte handelsgade lige syd for viadukten og frem til Præstegårdsvej

- Bevar den tætte, sammenhængende bebyggelseskarakter med længehuse med facader i gadelinjen.
- Bevar skalaen med maks. 2 etager plus udnyttet tagetage.
- Bevar bebyggelsen på hjørnerne af Østergade og Hovedgaden, der definerer hjørnerne og det bymæssige gaderum, inden det går over i villakvarteret i den øvrige del af Østergade.
- Overvej belægningen på strækningen; den er i dag belagt med betonsten, der markerer den tætte handelsgade, men materialekarakteren og præget af gågade virker lidt fremmed.
- Overvej om træer og plantekasser er vigtige på netop denne strækning, hvor bygningerne står tæt og i sig selv danner et flot og markant gaderum.
- Styrk området i T-krydset ved Hovedgaden og Søvej; gør mejeriet til en aktiv del af området, arbejd med terrænet foran nr. 3, så bygningen bliver mindre markant og afvisende.

Delområde 4: Området omkring præstegården og kirken

- Bevar træer og beplantning foran præstegården, på kirkegården og ved kirken. De markerer denne strækning af Hovedgaden som noget helt særligt, og de danner vægge i gaderummet, så de ikke flyder ud, selv om der ikke er bebyggelse til at holde gadelinjen fast.
- De to pladser med hhv. 5. maj-stenen og parkeringspladsen foran kirken danner små lommer i gaden og giver den et varieret forløb.
- Det giver en flot sammenhæng med de to både arkitektonisk og historisk vigtige og markante bygninger, præstegården og kirken, at bygningerne på den anden side af gaden er beskedne i skala og udtryk og dermed 'ærbødige'; dermed understreges hierarkiet i bygningernes betydning. Dette træk bør fastholdes.

Delområde 5: Området omkring pladsen og Brugsen

- Dette område er det mest problematiske i Hovedgaden, da det ellers veldefinerede forløb langs gaden går i opløsning ved de to hjørner ved krydset mellem Skolevej og Hovedgaden. Bebyggelsen langs Hovedgaden kan sagtens tåle mellemrum og åbne partier, men her er åbningen for stor. Brugsens store bygning og muren og de mange tilbygninger omkring Hovedgaden 38 bidrager heller ikke til helheden; skalaen er anderledes, og den knopskudte bygning virker uklar og rodet, understreget af benzinstationens mange fritstående elementer. Det kan overvejes, om der kan bygges nyt på parkeringspladsen langs både Skolevej og Hovedgaden, såfremt skala og udtryk fra stationsbyen respekteres. Det vil definere hjørnet, og det vil måske gøre opstramning af det modsatte hjørne med benzintanken overflødig. I alle tilfælde vil det styrke området, hvis der ryddes op på benzinstationens område; hav om muligt færre elementer.
- Pladsen kan styrkes ved en opgradering af de omkringliggende bygninger: Nr. 21 ligger markant på pladsen som dens vigtigste bygning, der henvender sig direkte til pladsen. Denne position kan måske understreges i bygningens facade, der kan retableres til sit mere statelige, oprindelige udtryk. Nr. 23 er som volumen vigtig ift. pladsen, men er i sig selv ikke et hus med særlig høj bevaringsværdi; det vil klæde pladsen, hvis huset opgraderes. Det danner herudover fixpunkt for kig både fra Hovedgaden fra nord og fra Skolevej. Overvej om den lave tilbygning til nr. 19 kan fjernes eller gøres mindre synlig – den er ikke opført i samme høje kvalitet som nr. 19 og som kirkeomgivelserne og pladsen.
- Overvej om der kan bygges nyt i stedet for nr. 25; bygningen er ikke bevaringsværdig og kan erstattes af nybyggeri, evt. trukket længere ud mod gaden, så både pladsen og T-krydset vil blive mere veldefineret.

Delområde 6: Bebyggelsen mellem pladsen og den søndre rundkørsel

- Denne strækning har en noget varieret bebyggelse, og det er netop det, der er karakteristisk for den. Bevar derfor strukturen med såvel de fritliggende villaer som de sammenhængende byhuse.
- Det er vigtigt at bevare en visuel forbindelse og åbenhed mellem gade og bygning, så evt. hegn, stakitter og hække bør være lave og lette/gennemkiggelige.
- Det kan evt. undersøges, hvilken effekt det vil have, hvis der etableres små forhaver foran de sammenhængende byhuse, som der jf. historiske fotos har været (*Hvalsø Bymidte*, s. 17 og 26).

Delområde 7: Området omkring den søndre rundkørsel (købmandsgården, lægebolig, apotek og dele af landsbyen)

- Det er vigtigt at værne om husene fra landsbytiden, så de ikke forsvinder eller bliver bygget for hårdhændet om, for så forsvinder den sidste fortælling om Hvalsø som landsby. Nærværende registrering omfatter ikke hele landsbyens område, men kun enkelte bygninger, så det kan anbefales at gennemføre en registrering af det samlede landsbyområde.
- Bevar de markante bygninger omkring rundkørslen både af historiske, arkitektoniske og bymæssige grunde.
- Det er noget ganske særligt, at apoteket den dag i dag har sin oprindelige funktion; det bør om muligt fastholdes og understøttes af såvel kunder som forvaltning.

Registreringen er foretaget som bebygget struktur i april 2015 af Center for Bygningsbevaring v. arkitekt MAA Dorthe Bendtsen.

Registreringen omfatter kun et udsnit af Hvalsø fra området omkring stationsbygningen og derfra sydpå langs Hovedgaden til rundkørslen ved Roskildevej og Gl. Ringstedvej.

Registreringen er foretaget i henhold til SAVE-metoden jf. den nuværende Kulturstyrelses vejledning fra 2011: *SAVE – Kortlægning og registrering af bymiljøers og bygningers bevaringsværdi*

http://www.kulturstyrelsen.dk/fileadmin/user_upload/kulturarv/publikationer/emneopdelt/kommuner/Kulturarvstyrelsen_SAVE_print.pdf

Resultatet i form af nærværende dokument kan findes i Kulturstyrelsens database FBB (Fredede og Bevaringsværdige Bygninger: www.kulturarv.dk/fbb).

Det er primært kulturhistoriske værdier, der rent fysisk og synligt kan aflæses på en bygning og i et område, der indgår i registreringen, der netop har fokus på de bygninger og strukturer, der er aflæselige i dag.

Lokale parter har været involveret i at levere viden om Hvalsøs historie. Til grund for de lokale, historiske beskrivelser ligger samtaler med Bent Gottfredsen, Lars Andersen og Lokalhistorisk Arkiv v. Bente Thrane samt følgende værker:

- Bent Gottfredsen: *Hvalsøbogen*
- Bent Gottfredsen: *Bogen om Hvalsø*
- Helmuth Larsen: *Hvalsø Bymidte*

Herudover er anvendt generel litteratur om bytyper f.eks. Frits Hastrup: *Danske Landsbytyper* og Peter Dragsbo: *Stationsbyer* (i: De kulturhistoriske interesser i landskabet, Skov- og Naturstyrelsen 1997).